

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 3(26), с. 36–44

Досліджено і проаналізовано тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України та її сучасний стан. Визначено проблеми та проаналізовано тенденції розвитку зовнішньоекономічного сектору України. Підготовлено рекомендації щодо заходів, які забезпечуватимуть прискорену модернізацію зовнішньоекономічної діяльності відповідно до національних економічних інтересів і розбудови конкурентоспроможної економіки.

Процес входження України до системи міжнародних господарських зв'язків важко охарактеризувати як безболісний. Несприятливі і певною мірою некеровані державою торговельні контакти за відсутності чітко визначених цілей і засобів їх досягнення, необґрунтовані сподівання на саморегулюючу дію ринкових механізмів призвели до виникнення і загострення деструктивних процесів у зовнішньоторговельній сфері. Збільшення кількості невивідних для економічних інтересів держави товарообмінних операцій свідчить про те, що зовнішня торгівля все більше перетворюється на джерело макроекономічної дестабілізації.

Багато вчених-економістів, таких як О. А. Кириченко [2], В. В. Козик [3], А. Кредісов [4], А. П. Киреев [1], В. С. Михайлов [5], В. Є. Новицький [6] досліджували цю тему. Аналіз опублікованих праць показав наявність недостатньо опрацьованих теоретичних питань і невирішених практичних проблем. Насамперед це стосується визначення причин несприятливого розвитку зовнішньої торгівлі, пошук шляхів підвищення її ефективності та зміцнення безпеки держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Для суттєвого поліпшення ситуації у сфері зовнішньої торгівлі слід запровадити в управління нею механізм запобігання деструктивним процесам. Це неможливо зробити без своєчасного прийняття і реалізації управлінських рішень щодо системної узгодженості податкової, фінансової, інвестиційної, структурної, науково-технічної, промислової, аграрної, митно-тарифної та інших

складових економічної політики з метою підпорядкування їх досягненню стратегічних цілей зовнішньоекономічної діяльності та постійного контролю за станом зовнішньоторговельної сфери. Необхідно знайти нові підходи до ролі і місця держави в управлінні зовнішньоторговельними процесами, у визначенні та реалізації поточних і перспективних інтересів.

За даними Державного комітету статистики обсяг експорту товарів та послуг України у 2009 р. становив 49223,7 млн дол. США, імпорту — 50604,4 млн дол. Порівняно з 2008 р. експорт становив 62,5 %, а імпорт — 55 %. Від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу становило 1380,7 млн дол. (за 2008 р. — мінус 13307,6 млн дол.). Обсяг експорту товарів України за 2009 р. становив 39702,9 млн дол. США і порівняно з 2008 р. склав 59,3 %, імпорту, — відповідно, 45435,6 млн дол. і 53,1 %. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 5732,7 млн дол. (за 2008 р. — також від'ємне становило 18580,9 млн дол.), тобто на 40,7 % менше, ніж у 2008 р. Хоча однією з найпомітніших тенденцій останніх кількох років було насамперед збільшення обсягів зовнішньоторговельного товарообігу України, що одночасно супроводжувалося зміною його географічної структури. Але раптова економічна криза призвела не лише до значної зміни товарної і географічної структури, а й від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі, чого не спостерігалося з 2000 р., коли відсоток від'ємного сальдо становив 8,4 % (табл. 1).

Обсяги експорту-імпорту товарів

Показник	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.	
	вартість тис. дол. США	у % до 2003 р.	вартість, тис. дол. США	у % до 2004 р.	вартість, тис. дол. США	у % до 2005 р.	вартість, тис. дол. США	у % до 2006 р.	вартість, тис. дол. США	у % до 2007 р.	вартість, тис. дол. США	у % до 2008 р.
Експорт	32,672	141,64	34,286	104,96	38,367	112,1	49,248	128,4	66,9	135,9	39,7	59,3
Імпорт	28,996	125,9	36,141	124,64	45,034	124,6	60,669	134,7	85,5	141,1	45,4	53,1

Аналізуючи дані табл. 1 можна зазначити, що найбільший рівень зростання обсягів експорту та імпорту припадав на 2007–2008 рр., коли відсоток до попереднього року був 135,9 % [7]. Зокрема, загальний обсяг експорту товарів зріс у 2007 р. до базового 2004 р. в 1,2 раза та в 1,6 раза — в 2008 р. За результатами діяльності у 2009 р. порівняно з попереднім 2008 р. спостерігалася стрімка тенденція до зниження як експорту, так і імпорту. Обсяг експорту у 2009 р. згідно з даними, наведеними в табл. 1, становив порівняно з попереднім 2008 р. лише 59,3 %, а імпорту — 53,1 %. Хоча у 2008 р. обсяг зростання імпорту мав позитивну тенденцію і становив 134,7 % порівняно з попереднім 2007 р. Загальний темп приросту імпорту за цей період становив 35 %, а у 2008 р. порівняно з базовим 2004 р. обсяг імпорту зріс у 2,1 раза. Отже в умовах формування ринкової економіки і відповідних тенденцій у сфері розвитку зовнішньоекономічної діяльності спостерігалася перевищення темпів зростання загального імпорту над приростом загального експорту. Тобто зростання імпорту протягом останніх років відбувалося швидше, ніж зростання експорту товарів і послуг з України. У загальному зовнішньоторговельному обігу в Україні частка імпорту значно переважає над часткою експорту, їх співвідношення є таким: у 2005 р. частка імпорту була 51,3 % від загального, 54 % — 2006 р., 55,2 % — 2007 р., 56 % — 2008 р. та 53,3 % у 2009 р. (табл. 1). Ці дані свідчать про значне переважання імпорту над експортом, що є наслідком лібералізації зовнішньоторговельних операцій, що й стало першопрчиною імпортозаміщення вітчизняних товарів і відповідного посилення конкурентного тиску на українських товаровиробників [7].

У зв'язку з кризовою ситуацією, що є наслідком збігу трьох об'єктивних обставин — погіршення економічної кон'юнктури, відтворювальної кризи та настання спадної фази “довгого” циклу, — спостерігається стрімке падіння зовнішньої торгівлі України, формування негативного сальдо у розмірі –40 % до попереднього 2008 р. Розмір нега-

тивного зовнішньоторговельного сальдо України і загалом його поява може викликати наростання зовнішнього боргу. Відтак антикризова політика в Україні має концентруватися саме на цій проблемі.

Зміна географічної структури зовнішньої торгівлі визначалась переважно динамікою торгівлі з країнами ЄС, Європи, СНД та країнами Азії (табл. 2). Аналізуючи динаміку експорту за останні кілька років, можна побачити, що найпереломнішим роком у збільшенні експорту до цих країн став 2004 р. Зокрема, їх частка у загальній структурі експорту поступово почала збільшуватися з кожним роком у середньому на 5–8 %. Загалом до країн СНД експорт збільшився з 26,2 % від загального обсягу (2003 р.) до 31 % (2005 р.) [7–9]. Ця тенденція мала своє продовження і в 2006–2007 рр., коли експорт досяг 33 % і 38 %, а починаючи з 2008 р. частка поступово почала зменшуватися до 35 % і в 2009 р. вже досягла 33 %. Хоча не можна не зауважити те, що частка експорту до країн Азії, навпаки, продовжувала збільшуватися, в 2009 р. становила 30 % від загального обсягу. Але згідно з даними табл. 2 обсяг експорту зменшився на 40 % порівняно з попередніми роками, хоча й частка до окремих країн збільшилась, та лише за рахунок загального скорочення. Загалом до країн СНД було експортовано 33,9 % усіх товарів. Найбільші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації — 21,4 %, Туреччини — 5,4 %, Китаю та Казахстану — по 3,6 %, Білорусі — 3,2 %, Німеччини та Італії — по 3,1 % від загального обсягу експорту. У 2009 р. зменшились обсяги експорту до більшості головних торгових партнерів, крім Китаю та Індії. Експорт товарів скоротився по всій товарній номенклатурі, за винятком продукції агропромислового комплексу та харчової промисловості, поставки на зовнішній ринок якої збільшились в 1,3 раза.

Порівнюючи тенденції імпорту з експортом, слід зазначити, що з 2004 р. у сфері імпорту також спостерігалася активне зростання, при

Географічна структура експорту-імпорту товарів

Роки	Всього	Країни СНД	Європа	Країни ЄС	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Інші країни світу
Експорт									
2003	23080,1	6044,4 /26,2	9147,4 /40	8685,4 /38	5400,7 /23	1250,3 /5	1219,2 /8	4,8	17022,4 /74
2004	32672,3	8557,0 /23,1	11764,3 /36	11009,6 /34	8030,7/25	1758,0 /3	2544,2 /10	11,7	24109,1 /70
2005	34286,7	10730,6 /31	10881,4 /32	10233,4 /30	8377,4 /24	2393,9 /7	1831,2 /7	13,7	23497,8 /69
2006	38367,7	12663,5 /33	12625,5 /33	12087,9 /31	8133,8 /22	2373,7 /4	2550,9 /9	17,9	25704,5 /67
2007	49248,0	18614,6 /38	14773,8 /30	13916,4 /28	10354, /20	2792,0 /6	2686,3 /6	15,7	30681,5 /70
2008	66954,4	23809,4 /35	19732,8 /29	18129 /27	15231 /22	3902,4 /5,8	4144 /6,2	64	26228 /66,1
2009	39702,8	13473,8 /33	10269,5 /25	19210 /36	12131 /30	2628 /6	1124 /3	21 /0,1	26228 /66
Імпорт									
2003	23020,7	11508,5 /50	8165,6 /35	7864,5 /34	1971,2 /9	248,8 /0,9	1072,2 /5	53,4	11511,6 /50
2004	28996,0	15208,0 /52	9887,2 /34	9547,4 /33	2574,0 /17	279,7 /1	966,1 /3	81,5	13788,8 /548
2005	36141,1 3	17029,3 /47	12666,4 /35	12191,9 /34	4644,5 /13	426,2 /1,2	1265,5 /4	103,9	19107,0 /53
2006	45034,4	20184,6 /45	16804,2 /37	16194,6 /36	6071,4 /11	413,0 /1,4	1465,3 /4	99,5	24854,0 /55
2007	60669,9	25569,5 /42	23048,9 /38	22218,7 /37	8942,0 /15	673,1 /1,7	2255,4 /3	128,4	35048,5 /58
2008	85535,3	33569,4 /39	30477 /35	28868 /33	15306 /17,9	1559 /2	4190 /5	432 /0,5	51965 /60
2009	45435,5	19692,6 /43	16233 /35	27332 /57	65409,5 /144	6175 /13	2197 /5	149 /0,3	25742 /57

цьому рівень імпорту з країн СНД у загальному обсязі поступово зменшувався з 52 % – у 2004 р. до 42 % – у 2007 р., 39 % – у 2008 р., але у 2009 р. вже було помітне невелике зростання до 43 %, і все це відбувалося на тлі всеохоплюючої економічної кризи, яка була зумовлена крахом світової фінансової системи, що призвела до падіння банківського сектору як в середині країни, так і за її межами. Збільшення частки імпорту підтверджує лише те, що імпортозаміщення вітчизняних товарів іноземними, особливо з країн Азії, які на жаль не завжди за якістю відповідають усім необхідним вимогам споживача, створює додаткові перешкоди для розвитку національного виробника.

Із країн СНД імпортовано 43,3 % усіх товарів, із країн ЄС – 33,9 % (у 2008 р. – відповідно 39 % і 33,8 %) [7]. Найбільшу питому вагу в загальному обсязі імпорту мали Російська Федерація – 29,1 %, Німеччина – 8,5 %, Китай – 6 %, Польща – 4,8 %, Казахстан – 4,5 %, Білорусь – 3,7 % та Узбекистан – 3,6 %. Порівняно з 2008 р. скоротились імпорتنі поставки з усіх головних торгових країн-партнерів. Основу товарної структури зовнішньої торгівлі України у 2009 р. становили мінеральні продукти, недорогочінні метали і вироби з них, механічні та електричні машини, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, продукти рослинного походження. Зменшення обсягів імпорту відбулося за всіма товарними групами.

Обсяг експорту зовнішньої торгівлі послугами України у 2009 р. становив 9520,8 млн дол. США і порівняно з 2008 р. склав 81,1 %, імпорту відповідно — 5168,8 млн дол. і 79,9 %. Додатне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило 4352 млн дол. (у 2008 р. — 5273,3 млн дол.). Зовнішньоторговельні операції послугами Україна здійснювала з партнерами із 218 країн світу (табл. 3) [7].

Експорт послуг до країн СНД становив 40 % від загального обсягу експорту, до країн ЄС — 31,4 % (у 2008 р. відповідно, — 36,6 % і 34,6 %). Імпорт послуг із країн СНД становив 15,1 %, з країн ЄС — 58,1 % (у 2008 р. — 16,5 % і 59,3 %) згідно з даними, наведеними в табл. 3. Основними партнерами в експорті послуг були Російська Федерація, на яку припадало 36,3 % від загального обсягу експорту, Сполучене Королівство — 5,7 %, Кіпр — 4,8 %, Сполучені Штати Америки — 4,6 %, Німеччина — 3,9 % та Швейцарія — 3,2 %. Найбільшу питому вагу в загальному обсязі імпорту мали: Кіпр (12,9 %), Російська Федерація (12,6 %), Сполучене Королівство (12,4 %), Німеччина (7 %),

Сполучені Штати Америки (5,9 %), Франція (5,8 %), Швейцарія та Австрія (по 4,4 %). Серед головних торгових партнерів країн СНД у 2009 р. експорт послуг найбільше зменшився до Російської Федерації, Білорусі та Молдови. Зменшилися обсяги експорту послуг до всіх країн — членів ЄС, за винятком Люксембургу та Мальти, а серед інших країн до Швейцарії та Сполучених Штатів Америки. Порівняно з 2008 р. обсяги імпорту послуг майже з усіх найбільших торгових країн-партнерів зменшилися. У структурі зовнішньої торгівлі послугами, як і раніше, переважали транспортні, різні ділові, професійні та технічні, фінансові та державні послуги, які не належать до інших категорій. Якщо розглянути і проаналізувати тенденції нарощування потоків ПІІ в Україну, то можна сказати, що перша хвиля приросту ПІІ відбулася із запізненням порівняно з більшістю країн перехідної економіки, включаючи Східну Європу та країни СНД. Ситуація змінилась у другій половині 2005 р. та у 2006 р., коли потоки ПІІ значно зросли (табл. 4).

Таблиця 3

Географічна структура експорту-імпорту послуг

Рік	Разом	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Невизначені країни
Експорт										
2004	5307,9	2515,5	2792,4	1653,8	1558,0	406,1	51,4	409,3	3,1	268,7
2005	6134,7	2849,2	3285,5	1870,4	1766,4	559,4	72,2	476,8	6,9	299,8
2006	7505,5	3451,3	4054,2	2360,8	2271,8	692,8	94,3	574,8	10,5	321,0
2007	9038,9	3717,1	5321,8	3154,1	2979,7	888,2	125,9	793,1	16,4	344,1
2008	11741,3	4311,2	7430,1	4176,4	4066,3	1314,8	203,1	1247,2	26,4	462,2
Імпорт										
2004	2058,6	407,2	1651,4	877,7	896,1	225,2	20,6	283,4	1,1	243,4
2005	2935,0	520,7	2414,3	1220,2	1298,6	451,2	28,7	391,7	1,7	320,8
2006	3719,4	702,3	3017,1	1703,9	1794,3	522,9	50,7	396,1	1,7	341,8
2007	4980,6	815,6	4165,0	2402,1	2596,5	729,7	61,9	574,7	2,7	393,9
2008	6468,0	1077,3	5390,7	3488,9	3836,8	1137,5	87,0	570,4	4,9	102,1

Таблиця 4

Прямі інвестиції (на початок року; млн дол. США)

Рік	Прямі іноземні інвестиції в Україну	Прямі інвестиції з України
2004	6794,4	166,0
2005	9047,0	198,6
2006	16890,0	219,5
2007	21607,3	243,3
2008	29542,7	6196,6
2009	35616,4	6203,1
2010	40026,8	6223,3

Раніше деякі помітні сплески ПІІ в Україну були спричинені приватизаційним процесом: у 2001 р. — це була приватизація кількох компаній з виробництва та розподілення електроенергії, у 2003 р. — підприємств хімічної галузі, у 2005 р. — повторна приватизація “Криворіжсталі”, що принесла рекордний обсяг ПІІ у сумі 4,8 млрд дол. США. У 2006 р. вперше такі значні притоки капіталу надійшли головним чином у формі злиття та придбання, зокрема у банківському секторі, ключовою відмінністю ПІІ у 2006 р. було те, що вони не пов’язані з приватизацією. Проте перспективи майбутніх потоків ПІІ на тлі поточної фінансової кризи не видаються сприятливими.

Загалом, якщо проаналізувати темпи приросту ПІІ в Україну починаючи з 2004 р., то потрібно відзначити, що у 2004 р. вони становили 9047 млн дол. проти 2005 р., коли вони вже склали 16890 млн дол. США, що на 186 % більше, ніж у попередньому році: у 2006 р. обсяг ПІІ в Украї-

ну становив 21607 млн дол. США, що майже на 214 % вище ніж у 2004 р.

Згідно з даними Міністерства економіки у 2007 р. обсяги ПІІ в Україну були на рівні 3,1 млрд дол. США. За прогнозами середньорічний обсяг ПІІ у 2008–2011 рр. очікувався на рівні 4,3 млрд дол. США, проте враховуючи розвиток подій на світовому фінансовому і фондовому ринках, на-вряд чи він реалізується. Зростання обсягів інвестицій експерти пов’язували із пом’якшенням ліцензійних вимог внаслідок вступу України до СОТ. У 2007 р. за рахунок зростання інвестиційної привабливості України чистий приплив прямих іноземних інвестицій в економіку України в 1,6 раза перевищив рівень попереднього року та становив 21607,3 млрд дол. США.

У 2009 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 5634,6 млн дол. США прямих інвестицій, що становить 51,6 % від надходжень 2008 р. (табл. 5).

Таблиця 5

Обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну з країн ЄС (млн дол. США)

Країна	Обсяги прямих інвестицій станом на				
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Разом по країнах ЄС	6794,4	4652441,31	12069,9	16258,7	22944,5
Австрія	252,4	345636,58	1439,5	1633,8	2075,2
Бельгія		42697,31	45,2	36,2	39,1
Греція		16444,71	19,3	72,0	151,2
Данія	73,8	106313,42	130,4	142,6	181,2
Естонія		25774,75	28,5	53,1	69,7
Ірландія		54654,94	45,9	72,2	117,2
Іспанія		38625,65	42,5	58,3	63,4
Італія	94,9	106114,27	117,4	132,9	150,4
Кіпр	901,9	1035624,26	1635,9	3187,5	5941,8
Латвія		32710,89	41,5	68,2	74,1
Литва		28755,37	42,3	62,5	73,8
Люксембург		58494,28	77,8	93,4	210,7
Мальта		8169,26	8,8	29,9	31,0
Нідерланди	459,9	548335,30	919,5	1533,8	2511,2
Німеччина	451,6	631571,34	5503,7	5578,1	5917,9
Польща	152,7	192273,05	225,5	394,6	670,5
Португалія		2284,92	5,1	7,8	7,9
Словаччина		45826,16	93,8	100,1	102,9
Словенія		3622,38	3,5	2,5	7,5
Сполучене Королівство	701,2	895867,60	1174,8	1563,4	1968,8
Угорщина	128,7	179149,79	191,0	370,9	400,9
Фінляндія		7727,29	9,2	9,8	17,7
Франція		79115,51	87,9	830,3	1046,2
Чеська Республіка		46342,75	46,8	65,0	78,1
Швеція	103,1	120309,53	134,1	137,3	1006,6
Разом по Україні	3320,2	8353877,99	16890,0	21607,3	29489,4

Країни ЄС є найбільшими інвесторами економіки України, їх частка в загальній структурі надходження ПІІ в Україну постійно зростає (з 71,5 % в 2006 р. до 75,2 % в 2007 р., 77,8 % у 2008 р.). Вже протягом останніх 4-х років випереджаючими темпами зростає інвестиційна взаємодія з країнами ЄС-10, інвестиції з яких збільшились у 2009 р. на 1756,6 млн дол., тобто на 75,8 % порівняно з іншими роками, тоді як темпи зростання ПІІ з країн ЄС-15 склали в 2007 р. лише 21,5 % (приріст на 2097,5 млн дол.). Водночас переважна частка ПІІ з ЄС-10 припадає на Кіпр — 1635,9 млн дол., або 78,3 % ПІІ з ЄС у 2006 р. [7], майже вдвоє більше ніж у 2007 р., що склало 3187,5 млн дол., а станом на 1 січня 2008 р. цей показник становив 5941,8 млн дол., що дає підстави для припущення про значну частку в цьому припливі репатріації вивезених раніше з України капіталів (табл. 4).

У першому півріччі 2008 р. капітал нерезидентів з Кіпру зріс на 2361,1 млн дол., Німеччини — на 838,9 млн дол., Італії — на 740,2 млн дол., Російської Федерації — на 645,3 млн дол., Нідерландів — на 618,3 млн дол., Австрії — на 343,7 млн дол., Сполученого Королівства — на 275,0 млн дол., Швеції — на 260,9 млн дол. Продовжують нарощувати свій капітал інвестори з Угорщини (приріст капіталу склав 145,9 млн дол.), Британських Віргінських островів (133,5 млн дол.), Франції (133,2 млн дол.).

Спостерігається поступове скорочення питомої ваги офшорного капіталу до 6,0 % у 2006 р. порівняно з 7,0 % — у 2005 р., хоча це не свідчить про поліпшення інвестиційного клімату в країні, оскільки пов'язане з виключенням у 2005 р. Кіпру з офіційного переліку офшорних територій. У випадку врахування ПІІ з Кіпру, частка таких інвестицій зросла б з 16,7 % в 2005 р. до 20,2 % в 2006 р. В абсолютних показниках зростання ПІІ з офшорів та Кіпру склало 51,8 % (з 2817,6 млн дол. до 4277,7 млн дол.).

З країн ЄС у 2009 р. надійшло 4016,8 млн дол. (71,3 % загального обсягу), з країн СНД — 1064,7 млн дол. (18,9 %), з інших країн світу 553,1 млн дол. (9,8 %) (табл. 5). Водночас капітал нерезидентів зменшився на 941,0 млн дол. У цілому приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни, з урахуванням його переоцінки, утрат і курсової різниці, за 2009 р. становив 4410,4 млн дол., що складає 72,6 % від рівня попереднього року. У 2009 р. зросли обсяги капіталу з Кіпру — на 947,0 млн дол., Російської Федерації — на 827,4 млн дол., Нідерландів — на 804,6 млн дол., Франції — на 408,9 млн дол. та

Аруби — на 273,6 млн дол. Зазначені країни забезпечили майже 74 % приросту іноземного капіталу в Україні. Приріст іноземного капіталу в 2009 р. спостерігався на підприємствах, що здійснюють фінансову діяльність, — на 1813,7 млн дол., торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів, предметів особистого вжитку — на 537,6 млн дол., операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг і надання послуг підприємцям — на 451,2 млн дол., а також на підприємствах промисловості — на 969,3 млн дол., у тому числі переробної — на 885,1 млн дол. Серед галузей переробної промисловості найбільше зросли обсяги прямих іноземних інвестицій у хімічну та нафтохімічну промисловість (на 255,7 млн дол.) та у виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (на 151,3 млн дол.). Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, що надійшли в Україну, на 1 січня 2010 р. склав 40026,8 млн дол., що на 12,4 % більше обсягів інвестицій на початок 2009 р., та в розрахунку на одну особу становив 872,6 дол. Інвестиції надійшли зі 125 країн світу. До десятка основних країн-інвесторів, на які припадає понад 81 % загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр — 8593,2 млн дол., Німеччина — 6613,0 млн дол., Нідерланди — 4002,0 млн дол., Російська Федерація — 2674,6 млн дол., Австрія — 2604,1 млн дол., Сполучене Королівство — 2375,9 млн дол., Франція — 1640,1 млн дол., Сполучені Штати Америки — 1387,1 млн дол., Британські Віргінські острови — 1371,0 млн дол. та Швеція — 1272,3 млн дол.

У 2009 р. з України в економіку інших країн світу спрямовано 69,8 млн дол. прямих інвестицій (табл. 4). Інвестування здійснювалось переважно у вигляді грошових внесків. Обсяг прямих інвестицій з України в економіку країн світу з урахуванням його переоцінки, втрат, курсової різниці на 1 січня 2010 р. становив 6223,3 млн дол., у тому числі країни ЄС — 5908,3 млн дол. (95,0 % загального обсягу), у країни СНД — 220,1 млн дол. (3,5 %), в інші країни світу — 94,9 млн дол. (1,5 %). Прямі інвестиції з України здійснено до 51 країни світу, переважна їх частка спрямована до Кіпру. Сума кредитів і позик, наданих українськими резидентами підприємствам прямого інвестування, на 1 січня 2010 р. становила 123,4 млн дол. Загальний обсяг прямих інвестицій в економіку інших країн світу, враховуючи позичковий капітал, становив 6346,7 млн дол. США.

Треба також відзначити відсутність зацікавленості іноземних інвесторів у формуванні на території країни стратегічних платформ для створен-

ня та розвитку високотехнологічних виробництв. Переважна орієнтація на високорентабельні, швидкоокупні сегменти української економіки, які водночас не пов'язані з вагомими ризиками техніко-економічного обґрунтування проєктів, не потребують значних ресурсів для забезпечення витрат підприємств на початковій стадії їх розвитку. Значні виклики для розвитку економіки України в інвестиційній сфері обумовлюють зниження частки галузей промисловості, що є рушіями інноваційного зростання економіки. Таким чином, започатковані ще у 2005 р. позитивні зрушення в обсягах надходження ПП в Україну, пов'язані з підвищенням рівня переробки експортної продукції, гнучкістю багатьох виробників у диверсифікації продажу на зовнішніх ринках, загальним зниженням рівня залежності від зовнішньої торгівлі, що засвідчило наявність вагомого потенціалу стимулюючої ролі зовнішньої торгівлі та інвестицій на економічне зростання.

Водночас, попри певні позитивні зрушення, не вдалось принципово змінити характер експортних поставок на зовнішні ринки та поліпшити систему імпортного насичення власного внутрішнього ринку. Посилення впливу іноземного капіталу безпосередньо у виробництві, системі збуту, сервісу та фінансової інфраструктури як розкривають нові перспективи поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків та модернізації виробництва і сфери послуг, так і на тлі світової фінансової кризи формують низку ризиків, зумовлених слабкою конкурентоспроможністю переважної кількості виробників та сфери послуг. Одним із наслідків спрощення доступу на внутрішній ринок за умов слабого митного контролю, контролю якості та споживчих стандартів на внутрішньому ринку стало подальше закріплення частки імпорту у зовнішній торгівлі.

Зважаючи на продовження процесу лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, вже в короткостроковій перспективі логічно очікувати подальше посилення конкурентного тиску на національну економіку, що обмежуватиме експортні можливості, при цьому особливу увагу слід приділити внутрішнім та зовнішнім чинникам, які вплинули і впливають на структуру і розвиток зовнішньоекономічного сектору України:

- несприятлива загальногосподарська кон'юнктура і стан національної економіки, зумовлені економічною кризою перехідного періоду;
- структура національного виробництва, рівень інтегрованості його до регіональної та світової системи поділу праці;

- якість та конкурентоспроможність вітчизняної продукції, рівень її сертифікації та відповідності міжнародним стандартам;
- обсяги національного виробництва конкретних видів продукції і відповідність їх потребам внутрішнього і зовнішнього ринків;
- ефективність економічної політики держави, її відповідність завданням ринкової трансформації економіки та структурної перебудови народного господарства;
- рівень адаптації національної економіки до ринкових відносин, від якого залежить здатність товаровиробників і експортерів оперативно реагувати на зміни в кон'юктурі внутрішнього і зовнішнього ринків;
- наявність резервів виробничих потужностей, які можуть бути використані для розширення виробництва товарів, що користуються попитом на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- використання вітчизняного науково-дослідного та проєктно-конструкторського потенціалу для освоєння та розширення виробництва експортної та імпортозамінної продукції;
- наявність резервів висококваліфікованої робочої сили для нарощування виробництва продукції, яка користується попитом;
- податкова та валютно-фінансова політика держави;
- інвестиційний клімат у країні, зумовлений нинішньою стадією циклічного розвитку, яка обмежує можливості розширеного відтворення;
- стійкість національної грошової одиниці і розвиток інфляційних процесів;
- ефективність національної політики сприяння залученню інвестицій до структурної перебудови економіки та нарощування виробництва продукції підвищеного попиту;
- ефективність заходів, спрямованих на підвищення якості та ступеня обробки сировини, розширення виробництва й експорту наукомісткої та високотехнологічної імпортозамінної продукції;
- ефективність політики стимулювання експорту і регулювання імпорту, поліпшення його структури, підтримка національних товаровиробників і експортерів при освоєнні виробництва експортної та імпортозамінної продукції і просуванні товарів на зовнішній і внутрішній ринки;

- ефективність системи та структури управління зовнішньоторговельними зв'язками і контролю за їх розвитком;
- ефективність митно-тарифного регулювання, його спрямованість на недопущення надмірного експорту товарів, який призводить до штучного загострення їх дефіциту і зростання імпорту;
- ефективність митно-тарифного регулювання, спрямованого на недопущення надмірного імпорту товарів не першої необхідності, захист інтересів національних товаровиробників і споживачів від недобросовісної конкуренції іноземних фірм;
- геополітичні фактори.

Врахування перелічених чинників, виникнення яких значною мірою залежить від дій органів державного управління, є важливою умовою ефективного регулювання структури товарообміну, захисту вітчизняних товаровиробників від недобросовісної конкуренції і вдосконалення системи стимулювання вигідних для інтересів держави зовнішньоекономічних контактів.

До найвагоміших зовнішніх факторів, які визначають структуру та умови товарообміну, належать:

- тенденція до зростання “ножиць” цін між непаливними сировинними ресурсами та продукцією обробної промисловості;
- процеси поглиблення світового та регіонального поділу праці і розширення міжнародного товарообміну;
- стан ділової активності в економіці сусідніх держав та окремих регіональних груп, зумовлений циклічним характером економічного розвитку;
- економічна та господарська політика потенційних торговельних партнерів України;
- кон'юнктура конкретних регіональних та товарних ринків і тенденції їх розвитку;

- митне регулювання країн-експортерів та імпортерів;
- митні та валютні обмеження потенційних торговельних партнерів;
- можливі коливання валютних курсів;
- інші заходи державного регулювання потенційних торговельних партнерів (нетарифні обмеження, вплив політичних, соціальних, екологічних та інших чинників);
- можливі спільні економічні акції світового співтовариства або країн регіону.

Вплив зовнішніх чинників здебільшого не залежить від дій органів державної влади, тому останні повинні створювати систему національних економічних механізмів для пом'якшення деструктивного впливу зовнішніх чинників.

Література

1. Киреев А. П. Международная экономика. — М.: Междунар. отношения, 2000. — 488 с.
2. Кириченко О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Підручник / О. А. Кириченко, В. Я. Шевчук, А. А. Мазаракі та ін.; За ред. О. А. Кириченка. — К.: Знання, 2005. — 493 с.
3. Козик В. В. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. / В. В. Козик, Л. А. Панкова, Н. Б. Даниленко. — 7-ме вид., стереотип. — К.: Знання, 2008. — 406 с.
4. Кредісов А. І. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: Навч. посіб. для студ. екон. вузів і ф-тів / А. І. Кредісов, С. М. Березовенко, Г. М. Биков та ін.; За заг. ред. А. І. Кредісова. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: ВІРА-Р: Алерта, 2002. — 543 с.
5. Михайлов В. С. Зовнішньоекономічна діяльність України: статистичне забезпечення // Статистика України. — 2007. — № 4. — С. 25–29.
6. Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник. — К.: Вид-во КНЕУ, 2003. — 948 с.
7. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article/info_boxes?art_id=38501&cat
9. <http://www.imf.org/external/index.htm>

Посилення ресурсної залежності України від поставок критичного імпорту та все більше проникнення на український ринок споживчих товарів розвинених країн призводить до “проїдання” значної частки валютних коштів, обмежує можливості забезпечення потреб у життєво необхідній продукції, сприяє подальшому скороченню обсягів виробництва та зменшенню збуту продукції, зростанню соціальної напруженості, що врешті-решт може призвести до колапсу вітчизняної економіки. Саме це погіршує економічне становище України, обмежує можливості маневрування при виборі шляхів виходу з кризи, реформуванні та структурній перебудові економіки, підриває економічну безпеку держави. Формування неефективної товарної і регіональної структури зовнішньої торгівлі і недовикористання можливостей поліпшення умов товарообміну свідчать про відсутність надійних методів і механізмів захисту економічних інтересів України у сфері зовнішньоторговельних відносин.

Усиление ресурсной зависимости Украины от поставок критического импорта и все большее проникновение на украинский рынок потребительских товаров развитых стран приводит к “проеданию” значительной доли валютных средств, ограничивает возможности обеспечения потребностей в жизненно необходимой продукции, способствует дальнейшему сокращению объемов производства и уменьшению сбыта продукции, росту социальной напряженности, что в конечном счете может привести к коллапсу отечественной экономики. Именно это ухудшает экономическое положение Украины, ограничивает возможности маневрирования при выборе путей выхода из кризиса, реформировании и структурной перестройке экономики, подрывает экономическую безопасность государства. Формирование неэффективной товарной и региональной структуры внешней торговли и недоиспользование возможностей улучшения условий товарообмена свидетельствуют об отсутствии надежных методов и механизмов защиты экономических интересов Украины в сфере внешнеторговых отношений.

Strengthening Ukraine's dependence on resource supplies critical imports and increasing penetration into the Ukrainian market of consumer goods developed countries leads to "eating away" large proportion of foreign currency funds limits the ability to meet the needs of vital products, contributes to the further reduction of production and decreasing sales, increasing social tension, eventually may lead to the collapse of the domestic economy. That is deteriorating economic situation in Ukraine, limits the possibility of maneuvering in the choice of ways out of crisis, reform and restructure the economy, undermines the economic security of the state. Formation inefficient commodity i regional structure of foreign trade i underutilization of capacity improvement of turnover svidchat absence of reliable mechanisms of protection methods i economic interests of Ukraine in the field of foreigneconomic relations.

Надійшла 16 серпня 2010 р.